

תא שמע: מנין לבעל הבית ישראל שאכל פירותיו טבלין [שלא הרים תרומותיהן], וכן לוי שאכל מעשרותיו טבלים ולא הפריש תרומת מעשר — מנין שפטור מן התשלומין? — תלמוד לומר: "ולא יחללו את קדשי בני ישראל אשר ירימו לה" — אין לך [לכהן] בהן — במתנות — אלא משעת

הרמה ואילך. והאוכל טבל הרי לא הרים מתנותיו כלל, ומשמע, הא אם אכלן משעת הרמה ואילך מיהא — משלם! (13) ואמאי חייב לשלם, ליהוי כמזיק מתנות כהונה או שאכלן? (14)

דוחה הגמרא: הכא נמי מדובר באופן דאתו קלא-א

אכן מאידך נראה, כי לדבריו מאן דאמר כמי שהורמו דמי, סובר שדי בתביעה לזכות לאחר הרמה, ואף שעכשיו אין לכהן זכות בתרומה נחשב ממון שיש לו תובעין, שהרי בסמוך מקשינן מאנסו בית המלך גרנו, ומדובר בטבל שעוד לא הופרשו ממנו מעשרות, ולשיטת רבינו יונה והרא"ש בסמוך אין כהן יכול לזכות בהן, ובהכרח שאין צריך בתביעה לזכות בהן עתה, אלא לאחר הפרשה. ועיין עוד בהערות להלן.

14. האחרונים הקשו שהרי יתכן להעמיד דרשת הגמרא לפטור בכמה פרטים שלא שייך בהם חיוב משום מזיק מתנות כהונה, וכדלהלן.

באחיעזר [ח"א כא, ו] דן להעמיד הברייתא באוכל תרומה בשוגג, שחייב בתשלומי תרומה אף שאין לו תובעין, [כי אינו חיוב תשלומין על ההיזק אלא ככפרה על האכילה, וחייב גם על תרומה שלן] וללמדנו שכל חיובו רק אחר הרמה. ודחה שהגמרא הבינה ש"לא יחללו" אמור רק באוכל תרומה במזיד.

עוד הקשה [בח"ג מב ז] הרי אפשר להעמיד את המיעוט במכירי כהונה שאצלם הוא ממון שיש לו תובעין.

ובדברי יחזקאל [כב, יא] הקשה למה לא נעמיד את הברייתא לגבי חיובו לצאת ידי שמים, ותירץ שקושיית הגמרא היא על לישנא קמא לעיל דדרשינן מ"זוה" לפוטרו לגמרי. [ולדבריו אף במכירי כהונה יפטר, כמבואר לעיל הערה 3, ומיושבת קושיית האחיעזר].

ממון חל עליו ורק אי אפשר לתבעו.

וביאר שרק במתנות כהונה יש חיוב ממון מפני זכות הכהן בהם, אך במתנות עניים אין אלא מצוות נתינה, וממילא אין חיוב לצאת ידי שמים, וכל הנידון והדמיון הוא רק בחיוב גמור שיש עליהם על ידי תביעה.

13. הגמרא הבינה בקושייתה שאם מזיק מתנות כהונה חייב, ניתן לבאר שהברייתא סברה כמאן דאמר מתנות שלא הורמו לאו כמי שהורמו דמיין, ולכן אין חיוב תשלומין אלא משעת הרמה ואילך, כי למאן דאמר כמי שהורמו דמיין, יתחייב גם קודם הרמה, וכמו דמסקינן שהברייתא כדבריו, ובהכרח טעם הפטור משום שהמזיק מתנות כהונה פטור, [ראה תוס' קלא א ד"ה דאתון] וכעת הוקשה לגמרא אם המזיק מתנות כהונה פטור, מה החילוק בין הורם ללא הורם.

ובשערי יושר [ש"ה פ"ו] ייסד שאף מאן דאמר שאינם כמי שהורמו מודה שחל זכות השבט לקבל מתנותיו מהטבל, ורק אין זכות ממונית לכהן פרטי שיזכה במתנות כנכסיו, [וראה בשיעורי הגר"ש רוזובסקי ב"ב כג, ב] ולדבריו, מה שהבינה הגמרא שקודם הרמה פטור, היינו משום שהטעם לחייב מזיק מתנות כהונה הוא רק מפני שנחשבין כממון שיש לו תובעין, ויכול כהן לבא ולהוציאן מיד הבעלים, אך קודם שהורמו שאין כהן פרטי יכול להוציאן, אין חיוב על הזקתן.

כמו "משעת הרמה ואילך", ומאידך האוכלן חייב לשלם כי עדיין אינן מתנות כהונה⁽²⁾.

תא שמע: הרי שאנסו [שתפסו בחזקה] אנשי בית המלך את גרנו של ישראל, אם אנסו

לידיה בטבליהו — שהפירות הופקדו בידי כהן בעודן טבל, וקסבר האי תנא "מתנות שלא הורמו — כמי שהורמו דמיין"⁽¹⁾, וזכה בהן הכהן, שהרי הוא קדם בתפיסתן [ונמצא שפירות שהופקדו ביד כהן נחשבים שלו

וקודם לכן נחשבות המתנות כחלק מבשר הבהמה, ואין כאן נטילה מהבהמה להתירה. אולם למאן דאמר שכמי שהורמו דמיין, וכבר קודם הפרשה חל עליהם שם מתנות כהונה, תמוה לשם מה צריך הרמה לחלות שם, וכבר עמד על כך הגר"ש רוזובסקי [שם] ולא ביאר הענין.

ובאבי עזרי [מעשר א ה] ייסד שאין מתנות נחשבות כמי שהורמו אלא לענין ממון, ונאמר כלל זה לגבי בישראל שירש טבלים מאבי אמו כהן, שמעשרן והן שלו, ואף שלא חל קודם שם מעשר, כיון שאם אבי אמו היה מפריש לא היה צריך ליתנם לכהן, נעשו ממונו להורישם לבניו, ולא נאמר כלל זה בדיני המתנות, שהרי גם לגבי שה של פטר חמור אמרו כן [בבכורות י"א] שאם ירש פטר חמור, מפריש שה והוא שלו, אף שיכול לערפו, ובהכרח שירש זכות ממון שיהא השה שלו. אבל לענין הפרשה ושם מתנות לגבי חיוב נזקיהן, אין להם שם עד שיפרישם.

אמנם בסמוך מוכח שחל על המתנות דיני ממון השבט, ורק אינו נחשב ממונו של הכהן הזוכה בו, שהרי מקשינן לרב חסדא מאנסו בית המלך גרנו שאם נטלוהו בחובו חייב לעשר, ולכאורה אין לזה שייכות למזיק מתנות כהונה, שהרי עדיין טבל הוא ולמה ישלם לכהנים כשעדיין לא חל עליהם שם מעשר, ובהכרח שרק לענין זכית הכהן במתנות צריך הפרשה, אבל ממון השבט נחשבים כבר בטבלם. וראה עוד להלן.

2. בתוס' פירשו שמה ששינוו בברייתא

1. רש"י העמיד [באופן ראשון] שבא הטבל לידו כפקדון, וזוכה בו מההפקר שהרי קדם, וכן ביאר לעיל בחזה ושוק [בד"ה ופריך], ותמה הרש"ש הרי יש במתנות טובת הנאה ואיך זוכה בהן הכהן מההפקר. וראה במהר"ץ חיות שהביא מהפרי חדש [יו"ד סא סקי"ז] שביאר כי לפיכך פירש רש"י שני פירושים, ופירוש זה כמאן דאמר טובת הנאה אינה ממון. ונחשב כהפקר. ופירוש שני בא לומר שאף שיש לו ממון בהן מסרן על מנת שיזכה בהן הכהן.

ובאופן שני פירש, שמסר לו את הטבל לזכות בתרומה שבו. ואופן זה לא הביא לעיל בחזה ושוק. והטעם לכך מבואר על פי דברי רבינו יונה [בב"ב קכ"ג ב'] שהקשה כיצד שייך לדרון בזרוע לחיים וקיבה אם כמי שהורמו דמיין או לא, והרי ניכרים ומופרשים הם ואינם דומים לשאר מתנות כהונה שצריך להפרידן מהטבל. וביאר שלמאן דאמר לאו כמי שהורמו דמיין לא יחול עליהם שם מתנות עד שיופרשו, ואף אם באו לידי כהן לא זכה בהן, כי לא מתקיימת בהם נתינת המתנות. ואם כן, אילו פירש רש"י בחזה ושוק שמסר את הבהמה לזכות בהן, הרי לכולי עלמא יזכה בהן כמי שהורמו, ולכן נקט בחזה ושוק שמסרן כפקדון, וכיון שלא קרא עליהן שם, דינם תלוי במחלוקת זו. [וראה עוד ביאור במהר"ץ חיות].

אמנם גרר דין זה לכאורה אינו ברור, שהרי בשלמא הסברא שלאו כמי שהורמו דמיין, היא שחלוקה הפרשה להתיר הבהמה, שחלה מיד בשחיטתה בהיכר המתנות, מההרמה שהיא קובעת את זכויות הממון של הכהנים במתנות,

את הגורן בחובו — משום חוב שהיה חייב⁽³⁾ — חייב לעשר ממקום אחר⁽⁴⁾ ולתת

[ועיין בדרך אמונה ס"ק מא שנקט שפטור אף מלצאת ידי שמים, ויתכן שלכך הוצרך לדרוש מאשר ירימו לפטור, כי המזיק חייב לצאת יד"ש]. אמנם במנחת ברוך [שם] הקשה לפי דרך זו הרי בעל הבית יכול להפריש ממקום אחר, וימצא שאין לכהן חלק בטבל, ולמה נחשב שהפסידו באכילתו. אולם לכאורה הדבר דומה לשה של פדיון פטר חמור, שחל זכות ממון כלפי הכהן, ולפיכך גם בכהן שהגיעו טבלים לידו, חל חיוב ההפרשה כלפיו, וצריך ליתן לו תרומתם.

ובאחיעזר [ח"א שם] יישב דברי הרמב"ם שהביא את המקור לפטור מ"אשר ירימו" כדי לפטור אפילו במכירי כהונה, שאצלם הוא ממון שיש לו תובעין, וקושית הגמרא לפטור את האוכל קודם הרמה, היא לפי לישנא קמא שאף במכירי כהונה פטור שהרי מיעט מ"וזה" שאין תשלומין על מתנות כהונה שאינם בעולם.

3. **באגרות משה** [יו"ד ח"א קמג] הסיק מברייתא זו שצריך לתת מעשר כספים גם על חלק ממנו שניתן למסי ארנונה או מס המוטל על מקח וממכר, אבל מס המוטל על בתים שמהם פרנסתו, אפשר לנכותו מרווחי הבתים עי"ש.

ולכאורה היה ניתן לדחות שכל חיוב הפרשת המעשר הוא רק מפני שנחשב כמוכר פירות על ידי שמשתרשי ליה וכלשון רש"י. וחיוב זה לא נאמר אלא בתרומות ומעשרות ולא בשאר חיובי מתנות כהונה ומעשר כספים. אולם כבר הוכיח **באבי עזרי** [מעשר ו י] שכל חיוב המוכר בתרומה ומעשר הוא משום שמשתרשי ליה ודייק כן בדברי רש"י [גיטין מז ב] ואם כן הוא הדין גם לחיוב מעשר כספים.

4. **רש"י** פירש שמעשר ממקום אחר על מה שלוקחים ממנו בית המלך, והקשו האחרונים

ש"משעת הרמה חייב" היינו מעת שבאו לידו בטבלם. ולכן הקשו שהיה אפשר להעמידה כמאן דאמר לאו כמי שהורמו דמי, ורק אחר שיפרישם בפועל יתחייב והיינו "משעת הרמה", אולם בשטמ"ק הובאו דברי הרא"ש שפירש שאף שנחשבות כמי שהורמו, אין הכהן זוכה בהן עד שיופרשו, ועל כך מיעט הכתוב שאינו חייב אלא משעת הפרשה בפועל, ומדוקדק לשון הברייתא, ושיטתו היא כשיטת רבינו יונה לעיל, עי"ש באבי עזרי שביאר כך בדבריו.

והוסיף עוד [אישות ה ד] שחיוב ההפרשה שחל על הטבל הוא עושה חיוב ממון על הבעלים כלפי הכהן [ולפיכך נחשב שממון השבט אצלו. אך יכול למכור את הטבל ולהעביר את חיוב ההפרשה לקונה, כי הטובת הנאה שלו והיא הנמכרת בהעברת חיוב ההפרשה. מה שאין כן בטבל הטבול למעשר שני שאינו יכול למכור זכות אכילתו בירושלים כי הוא ממון גבוה], ולכן בנידוננו שאכל את המתנות בהיותן טבלים, וממילא לא התקיימה ההפרשה, ולא חל למפרע ממון השבט על הטבל כי לא עמד לזכות הכהן שהיא הקובעת את שם המתנה לבסוף. ועל כן פטור מתשלומין. וככל דבריו העלה גם **במנחת ברוך** [סימן צז] עי"ש.

והרמב"ם [מעשר א ה] כתב האוכל פירותיו טבלין אינו משלם מתנות לבעליהן שנאמר אשר ירימו וגו', ולא הזכיר שבאופן שנתן את הטבל לכהן משלם כאילו הורמו המתנות, אף על גב שפוסק שכמי שהורמו דמי [מעשר ו א, אישות א ו]. ואם מדובר דוקא באופן שלא באו לידו, תמוה למה לא נקט שהאוכלן פטור משום שהוא ממון שאין לו תובעין. ובאבי עזרי ביאר כדרכו, שאף שנחשבו כמי שהורמו, כיון שאכלן אינו חייב לשלם, כי לא נעשו ממנו של כהן אף שבאו לידו בטבלן].

וראה **בביאור ההלכה** שגם הלך בדרך זו.

על כל פנים, מוכח מהלשון "אם בחובו שחייב לעשר" שהוא ממון שיש לו תובעין, שהרי אם אינו חייב לשלם, למה יתחייב לעשר והרי לא נשארו אצלו פירות בעין, שהרי אנסו ממנו את הגורן! (5)

לכהן, כי נחשב כאילו מכר גרנו לאחר, שחייב לעשר כיון שנתחייב כבר קודם לכן במעשר. ואם באנפרות — שאנסו את גרנו חינום שלא כדין, פטור מלעשר!

ממעשר ה"ן שכתב "צריך להוציא עליהן מעשרות". וגם לשון הר"ן מוכיח כן שכתב שחייב בשאר חייבי מעשר ואינו תשלומין גרידא, וראה להלן הערה 6.

ובאבי עזרי [מעשר ו י] הוכיח מכח קושיית האחרונים, שאפשר להפריש על של חבירו אף בלי זכיה, וכל השליחות לא הוצרכה אלא בקניני ממון, אך חלות קדושה ואיסורין יכול אדם לעשות לצורך חבירו אף בלי שליחות. ועיין בדבריו בהלכות מכירה [כב ט]. וראה עוד בעונג יו"ט [ק"ט].

5. רש"י פירש שהגמרא מקשה על לשון "חייב" שמשמעותו חיוב בדיני ממונות [כי אין חיוב הפרשה על פירות שנלקחים ממנו], ומוכח שמוציאין ממנו את המעשרות בדינים, כי נחשב כמי שהורמו וכאילו פורע חובו במעשרות. ועל כך מתרצינן שבאמת מדובר בחיוב הפרשה גרידא, ומה שנלקחים ממנו הפירות אין זו סיבה לפוטרו כי משתמש בהם לצורך פריעת חובו וחייב להפריש עליהם. ונמצא שלמסקנא אין עליו חיוב ממון. ואין הדיינים מוציאין ממנו את התרומות ומעשרות אלא רק חייב להפרישם, שהרי לא משתרשי ליה בממון הנשאר אצלו, אלא בכרי שפרע למלך, וכל חיובו הוא להפריש עליו. וכן ביאר גם בקהילות יעקב כאן.

אולם בקצות החושן [שם] כתב שמסוגיין מוכח כי אף באופן שאין חיוב על עצם הנוק, אם משתרשי ליה חייב. ונראה מדבריו שהבין כתוס' שמסקנת הגמרא היא שאם משתרשי ליה חייב בתשלומין אף בממון שאין לו תובעין,

הרי אין הפירות ברשותו, ואינו יכול לעשרם אפילו מדין זכיה שהרי אין לנכרי שליחות וזכיה מדין שליחות היא. [וראה בעונג יו"ט קז שהוכיח מדברי הרשב"א בנדריים לו שהמפריש משלו על של חברו אינו מדין שליחות, אך בקצוה"ח רמג ח ובחזו"א אה"ע מט י נקטו שכוונת הרשב"א מדין שליחות, וא"כ קשה כנ"ל, וראה מנחת יצחק ח"ט ק"ן].

והחזו"א [דמאי יד ג] צידד שחכמים העמידו הפירות ברשותו, ולבסוף נקט שצריך לעשרם קודם שיקחום ממנו. וכן כתב באמרי בינה [תרו"מ ה'. וכן הוא בקהילות יעקב כאן].

וראה שם שדנו אם צריך להפריש מעשר על מעשר זה. ועיין חזו"א [שביעית ד ד] שאף אם נטלוהו ממנו קודם גמר מלאכה חייב להפריש. ובאמרי בינה כתב שמקושית תוס' על אוכל מתנות כהונה, למה לא יתחייב כי משתרשי ליה, משמע שלא חילקו בין מתנות שאינם בעין לפירות שלקחו בית המלך, והיינו משום שהבינו שאינו חייב לעשר ממש, אלא לשלם לכהן ולוי על הפסדם.

וכדבריו הבין הקצוה"ח [קז סק"ו] מדברי הר"ן שהקשה למה הצובע ראשית הגו קנאו בשינוי ופטור מנתינתו לכהן, והלא משתרשי ליה, ותירץ שבצביעתו התכוון לגוזלן לעצמו והפקיע מצוותו, וחייב ממון אינו קיים במתנות, ורק באנסו בית המלך גרנו שלא נפקעה מצוותו, חייב בדמיהן כמו שהן אצלו בעין כי משתרשי ליה.

אך פשטות משמעות דברי רש"י היא שחייב לעשר ממש, וכן הוא להדיא ברמב"ם [פ"ו

תא שמע: אמר לו ישראל לטבח: מכור לי בני מעיה של פרה זו, והיה בהן — באותן בני מעיים — מתנות כהונה דהיינו הקבה, נותנן הלוקח — את המתנות — לכהן, ואינו מנכה לו הטבח ללוקח את דמי

דוחה הגמרא: שאני התב, שאמרו "חייב לעשר" — לא לענין להוציאו בדיינין, שהרי הוא ממון שאין לו תובעין. אלא שהבעלים חייב לעשר משום דקא משתרשי ליה — שמשתכר הוא מעות, שהרי חייב היה לפרוע חובו, ועל ידי פירות המעשר פרע חובו(6).

6. תוס' הקשו הרי גם האוכל מתנות כהונה משתרשי ליה בכך שאינו צריך לאכול דבר אחר, ולמה פטור מתשלומין. ותירצו שיכל להתענות ולא הרויח את הנשאר על ידי אכילתו. ורק במס המלך שהיה לוקח פירות אחרים, נחשבים לו הפירות שנלקחו כרווח שלו וחייב לעשר עליהם. והריטב"א תירץ שהמזיק מתנות כהונה פטור כי אין הקרן בעולם, אבל כשאנסו בית המלך גורנו לא נחשב שכלתה הקרן, כי הרויח בפרעון חובו, ועל כך חל חיובו לעשר. וראה בהערות על תוס'.

והרמב"ם כתב [בפ"ט מביכורים הי"ד] שהמזיק או המוכר מתנות כהונה פטור מתשלומין, ותמהו האחרונים הרי כשמוכרן משתרשי ליה דמיהן ולמה יפטר. ואם ננקוט שהרמב"ם סבר כרש"י אין כאן קושיא, שהרי אין משתרשי ליה מחייב תשלומין כמזיק, אלא רק חיוב הפרשה על פירות שמשמש בהם, כמבואר בהערה הקודמת.

והקצוה"ח [שם] ביאר שהרמב"ם סובר כהר"ן שכיון שמכרן הפקיע מצוותן ואין לו חיוב דמים, ואין משתרשי ליה מועיל לחייבו במקום שהתכוון לגזול ולהפקיע חיובו. וכבר הקדימוהו בכך מהר"י קורקוס שם, ופרי חדש [ביו"ד סא, מן] ועוד.

ובאמרי בינה [שם] כתב לבאר כדרכו שחייב לעשר הפירות קודם שיקחום ממנו, וכל זה שייך רק כשאנסו בית המלך גרנו, אך כשמכרם ואינם ברשותו אינו יכול לעשר, ובאמת אין חיוב על ממונו אלא על הפירות [מטעם הנ"ל ברש"י].

ו"חייב" הוא כמשמעותו - חיוב בדיני ממונות ו"משתרשי ליה" נסוב על הממון הנשאר אצלו, [ולכן חילקו תוס' בין אופנים שנשאר לו רווח או לא וכדלהלן]. וראה בשערי יושר [ש"ג פכ"ה] שהוסף משתרשי ליה מחשיב את הממון שנשאר תחת ידו כדמי המתנות שנתן תחתיו, ונחשבים כמתנות בעין שלא התמעטו מ"וזה". ונפקא מינה בין רש"י לתוס' באופן שנשרף הכרי שנטל המלך שלתוס' חייב בתשלומין ולרש"י פטור ממעשר. ועוד נפקא מינה, במוכר תרומה אם חייב לשלם לתת לכהן, ולרש"י פטור, כי אין הפירות אצלו שהרי תרומה אין לה תובעין, ולתוס' יתחייב כי השתרשי ליה ממון. וכן כתב הרמב"ן להלן קלד. בטבח שמכר מתנות כהונה.

ובאבי עזרי [שם] נקט שמשתרשי ליה מחייב את מי שהשתרש אצלו הממון, רק כחיוב הממון שנלקח תחתיו. דהיינו שלגבי המצוה הקיימת עדיין על פירות שלקח המלך אמרינן "מה לי הן ומה לי דמיהן", ונחשב כאילו הן עדיין אצלו וצריך להפריש עליהן ממקום אחר. אבל במתנות כהונה שאי אפשר לקיימן אלא בגופן, אינו חייב ליתן ממון תחתיהם, כי משתרשי ליה אינו מחייב תשלומין כמזיק, אלא רק קיום דין הממון כאילו הוא אצלו אך בתוס' אי אפשר לומר כן.

וראה מה שכתבו בזה באור שמח [פ"ג מנזקי ממון] ובמשנת רבי אהרן [שכנים ג, ג, סי' ב] ובשיעורי הגר"ש רוזובסקי ב"ב דף ד, ובהערה הבאה ובהערות על תוס'.

תא שמע: תשעה דברים נכסי כהן הם: תרומה, ותרומת מעשר, וחלה, ראשית חגז, ומתנות, והדמאי, והבכורים, והקרן והחומש [שמשלם ישראל לכהן אם גזל את הגר שאין לו יורשין ונשבע על שקר ומת הגר ואחר כך הודה].

למאי — לצורך איזה ענין — אמרו ש"נכסי כהן הם"? לאו להוציאן בדיינים?^(א6)

דוחה הגמרא: לא. אלא לכרתנן: למה [— לאיזה ענין] אמרו ד"נכסי כהן" הן? למימר שאין צריך הכהן בדווקא לאכול את המתנות, אלא קונה כהן הכהן עבדים, וקרקות, ובהמה טמאה, ובעל חוב נוטלן בחובו⁽⁷⁾, ואשה נוטלתן בכתובתה, וקונה כהן נמי ספר תורה⁽⁸⁾.

המתנות מן הדמים ששילם לו, שהרי ידע הלוקח שיש מתנות בבני מעים ולא עליהן נתן את המעות.

אבל אם לקח הימנו במושקל דהיינו ליטרא בשר בכך וכך מעות, ושקל לו הטבח את הקבה, נותנן — הלוקח — את המתנות לכהן, שהרי הם שייכים לו, ומנכה לו מן הדמים, שהרי מכר לו דבר שאינו שלו.

ואמאי נותנן הישראל לכהן? ליהוי האי טבח שמכר את המתנות כמזיק מתנות כהונה או שאכלן?

דוחה הגמרא: שאני התם, דאיתנהו לאותם מתנות בעינייהו, ובאופן זה אינו פטור, שהרי יכול ליתנם עתה לכהן.

לו, ובשער המלך [פ"ט ממעשר] תמה על כך מסוגיין שהיה הוא אמינא שכוונת הברייתא להוציא בדיינים, וגם דמאי כלול בה. וראה בית הלוי [ח"א נב] וחזו"א [דמאי א, ב].

7. לכאורה תמוה איך יתכן לפרוע במתנות חובו של כהן, והרי אינם מתנותיו עד שיבואו לידו, וראה בפרי תואר [סא, ו] שמקיים מצוות נתינה כשנותנם לבעל חוב של כהן, ורבים מהפוסקים נחלקו עליו. אולם אין לתמוה על מה שפורע כהן חובו, ואילו במתנות עניים כתב הרמב"ם [פ"ו ממתנ"ע הי"ז] שאין פורעין מהן חוב, כי יש לחלק בין צדקה שאינה ניתנת לפריעת חוב, לבין מתנות כהונה שהן נכסי כהן ולכן פורעים בהם חובו. וראה שם בדרך אמונה [ס"ק קי] שהביא דעות שהעני עצמו יכול לפרוע חובו מהן, ומאידך יש שאמרו שהנותן יכול לפרוע חוב העני קודם שיבוא המעשר לידו אך העני עצמו אינו יכול להשתמש בו אלא לאכילה.

8. רש"י פירש שהחידוש הוא שיכול לקנותו בהם אף שאסור למכור ספר תורה ולא יוכל

ובשערי יושר [ש"ו פט"ז] כתב שדעת הרמב"ם כהר"ן, וכוונת הר"ן היא שמתרשי ליה אחר שכלו המתנות מהעולם אינה מחייבת במעשר כי בטל דין מתנות כהונה, והוא הדין במוכר שלא השתרש אצלו הממון עד שיזכה הלוקח והתבטל דין המתנות כהונה, כי כיון שהם נגזלות נחשבות שאינם בעין אצלו. [והקצוה"ח כנראה לא סבר שבמכירה נפקע ממון כהן, כי חיוב מתנות לעשותן הפקר ואינם ממונו, וכדלעיל קל ב הערה 4, ולכן ביאר שצריך כוונתו להפקיע].

ובאבי עזרי [שם] ביאר כדרכו, שאין חיוב חל על ממונו, אלא שדינו כאילו המתנות בעין וחייב לקיים מצוותן, אך היינו רק כשיכול להפריש משלו עליהם, ואילו כשמכר מתנות שמצוות בגופן ואינו יכול לקיים מצוותן בממון אחר, פטור מתשלומין, שאין משתרשי מחייב תשלומין כמזיק [ועוד כתב ליישב כהשערי יושר עיי"ש].

א6. דעת הטור [יו"ד שלא] שאין צריך לתת תרומת מעשר של דמאי לכהן, אלא יכול למכרה

העם מאת זובחי הזבח". ואי לא איקרו "עם", הרי רחמנא פטרינהו מליתן, שהרי נאמר "מאת העם"?

ומבאר הגמרא: רב מספקא ליה אי איקרו עם אי לא איקרו עם, ומספק פטרו מליתן, כי המוציא מחבירו עליו הראיה.

יתיב רב פפא וקאמר לה להא שמעתתא — שרב מסתפק אם לויים נקראו "עם או לא.

איתיביה רב אידי בר אבין לרב פפא: ארבע מתנות עניים שבכרם, דהיינו: הפרט, והעוללות, והשכחה, והפאה. ושלוש מתנות

ההוא ליוואה [לוי] דהוה חטיף מתנתא מתינוקות שהיו מוליכין זרוע לחיים וקבה לכהן.

אתו ואמרו ליה לרב.

אמר להו רב: לא מסתייה [לא די לן] דכשהוא שוחט את בהמתו לא שקלינן מיניה את המתנות ליתנן לכהן, אלא מיחטף נמי חטיף מאחרים! (9)

ודנה הגמרא: ורב מה טעמו, אי סבר שגם לויים איקרו "עם", משקל נמי לשקול מינייהו, שהרי נאמר בענין המתנות "מאת

שאסור לעשות סחורה בתרומה, ולפיכך רק כשיכול לבא לידי רווח אכילה נראה שקונה באופן עראי לצורך אכילה, וכן אם קונה לקריאה בלבד שאין בה הנאה גופנית, אין זה נחשב כקנין חפץ, אלא סחורה לרווח בעלמא, וקא משמע לן שקניינים אלו מותרים ואינם בכלל איסור סחורה.

9. דקדק הב"ח [סא, יז] שלא אמר רב שעל הלוי להחזיר את המתנות שחטף, ומשמע שסבר שאין מוציאין מידו, ורק תמה איך נשאו לבו לחטפם ולא הסתפק בכך שלא נוטלים ממנו מתנות. והש"ך [ס"ק יב] כתב שרב רק פטרו מלתת מפני הספק שמא לא נקראו הלויים "עם", אבל ודאי שאינו נקרא כהן, ולפיכך מוציאין מידו את המתנות שאינן מגיעות לו. והביא הדרכי תשובה חבל אחרונים שכתבו כי אפילו אם ישראל נתן ללוי מרצונו הכהנים מוציאין מיד הלוי. [וראה בפרי חדש סא לג ובחתם סופר בסוגיין שדנו במה שכתבו תוס' בב"מ ו ב שבחולין אמרו כי בן לוי שחטף מתנות פטור מלשלם, אם כוונתם לסוגיין וכהב"ח, או לסוגיא להלן, וכביאור הש"ך, ובאגרות משה יו"ד ח"א

להרויח ממנו ממון המביא לידי אכילה, ותמה, למה הוצרך לומר שיכול הכהן לקנות בהם ספר תורה, והרי כבר אמר שאפילו בהמה טמאה יכול לקנות בהם. וראה ר"ש ורא"ש בכיכורים [פ"ג מ"ב].

והרדב"ז [פ"ד הי"ד מביכורים] כתב שהוה אמינא שבס"ת נאמר וכתב לו "משלו", וזה אינו ממונו, ולכך קא משמע לן שיכול לקנות בהן אף ס"ת. ובמלאכת שלמה שם כתב שבא לאפוקי מסוף המשנה שאסור לקנותו בכסף מעשר שני ע"ש.

ושאר הראשונים בסוגיין כתבו דקא משמע לן שיותר לקנותו אף על פי שאין גופו ממון, ואין לוקחין אותו אלא לראות בו, ומילי לא מוקני בכסף, בכל זאת נקנה בנכסי כהן.

ותמה בכיבאור ההלכה [שם] הרי מותר לתת תרומה במתנה, ומה נפקא מינה אם הס"ת נקנה בכסף או לא. וגם מצינו בכמה מקומות שמוכרין ספר תורה ללמוד תורה ולישא אשה ומועיל המקח. וכן תמה על רש"י מנין לו שצריך לקנות דבר המביא לידי אכילה דוקא, והרי התרומה נשארת בקדושתה, ואינה תופסת דמיה.

ולכן ביאר שנידון הראשונים היה מפני

בגמרא מפרש טעמא].

ואפילו עני שבישראל, אם היה לו כרם או תבואה או אילן, כופין אותו ומוציאין מידו את המתנות.

עניים שבתבואה, שהם: הלקט והשכחה והפאה. ושנים — שתי מתנות — שבאילן, דהיינו: השכחה והפאה. כולן — כל המתנות הללו — אין בהם טובת הנאה לבעלים. שאין יכול בעל הבית ליתנן לאיזה עני שירצה, אלא עני הקודם — זוכה⁽¹⁰⁾ [ולקמן

10. רש"י פירש [בעמוד ב ד"ה אין] שאין בידם לתת לכל מי שירצו, אלא כל הקודם זכה. ורוב האחרונים נקטו שזו גם כוונת הרמב"ם שכתב [מתנו"ע א ח] שהעניים באים ונוטלין אותן על כרחן של בעלים. וראה בהערות על תוס' שיש בזה חילוק בין סוגי המתנות.

אולם תוס' והר"ן נקטו שרק אם חטף העני אין מוציאין מידו, אך בעל הבית אינו חייב לתתו לכל הקודם, ויכול לתת לאיזה עני שבחר. וראייתם מקושית הגמרא לעיל [קל ב] על רב חסדא מבעל הבית העובר ואוכל מתנות עניים, שמשלם לאחר זמן, ומשמע שהגמרא סברא שנחשבות ממון שאין לו תובעין ולכן דימתה את מתנות עניים למתנות כהונה, ואם חייב לתת לעני הבא ראשון הרי יש לו תובעין ולכן חייב לשלם, וכיצד מקשינן מזה לזה.

ודחה הפרי חדש [בספרו מים חיים שם] שרק באופן שכבר אכל וכילה את המתנות עניים נחשב ממון שאין לו תובעים, וממנו הקשתה הגמרא לעיל. ואמנם במקום שהם עדין בעין, כל עני יכול לתבעם ולהוציאם ונחשב ממון שיש לו תובעין. וכן כתב בחזו"א [יו"ד רב סק"ט].

[וכבר הבאנו לעיל קל ב הערה 4 שהאור שמח ביאר שדעת הרמב"ם כי "ממון שאין לו תובעין" ביאורו, שלא ידוע מי יתבענו, ואם כן מובנת קושית הגמרא, אף אם חייב לתת לעני התובע ראשון ולדעתו לעולם מוציאין מיד התופס כי טו"ה אינה ממון, ורק שאם אין בו טו"ה אין הבעלים יכול לעכבו מליטול, וראה בהערות על תוס'].

רכ, הוכיח שכוונת תוס' לסוגיין, ע"ש]. ובפרי מגדים ביאר שראיית הב"ח מקושית הגמרא על דברי רב שאמר "לא מסתייה", ואם לא נקראו עם הרי התורה פטרתן ממתנות, ופירש רש"י ומאי טיבותא עבדינן גבייהו, והיינו שכל קושיית הגמרא היתה שנפטרינן בדין ואין כאן טובה ללוים, אך לא היה צד ללמוד מכך שיקבלו מתנות כהנים. והביא שהרא"ה פירש בקושיא, שמספק לא יתנו ולא יקבלו מתנות. ומשמע שאם אינן עם, יקבלו מתנות, ולכן מספק יכולין לתפוס מתנות. וגם בבה"ג [הלכות בכורות] מבואר כדעת הב"ח, כי כתב שללוי אין נותנים מתנות מפני הספק. ועין חתם סופר.

והסתפק הפמ"ג בכהן חלל אם יתחייב במתנות, ואף על פי שחייב בפדיון הבן יש לצדד שיפטור ממתנות כי יתכן שאינו בכלל עם כיון שהוא לוי. והביאו במנחת חינוך [תקן]. ולכאורה תמוה, שהרי לוי פטור גם מפדיון הבן וחלל חייב בו כי פקעה קדושתו לגמרי, [וראה בקובץ הערות מד ב שדן בחלל ובמזרז אם נפקעים מקדושתם או מיחוסם, ולכאורה פדיון הבן תלוי בקדושה ומתנות ביחוס, ועיין בכתבי הגר"ז בכורות מז. וצ"ע].

ולענין נתינת מתנות לכהן חלל כתב הרמב"ם [פ"ט מביכורים ה"כ] שאין נותנין לו. ולדעת הב"ח נראה שמי שאין נותנין לו נחשב בכלל "עם" לגבי לתת מתנות, ויתחייב לתת מתנות לכהן וכעין זה הסיק במנחת חנוך שם מסברא דנפשיה, ועיין בציון ההלכה [אות קלב].

אבל מעשר עני, המתחלק לעניים בתוך ביתו לאחר שהכניס את התבואה לבית, ולא כשאר מתנות הניתנות בשדה, יש בו טובת הנאה לבעלים, שבידו ליתן לכל עני שירצה. ועל ידי כך יכולה לבוא לידו טובת הנאה. שחבירו אומר לו, הילך סלע זה, ותן כל

מעשרותיך לקרובי העני⁽¹¹⁾.

וכן במעשר עני, אפילו עני שבישראל — מוציאין אותו מידו.

ושאר מתנות כהונה, כגון הזרוע הלחיים

התופס מתנות כהונה אין מוציאין מידו כיון שטובת הנאה אינה ממון, [ראה בפ"ב מתרומות ה"ט"ו ובפ"ה מאישות ה"ו, ועוד] ולפיכך נקטו שגם אם תפס העני אין מוציאין מידו.

ובמשנת רבי אהרן [זרעים ו' א"טז] כתב לחלק בין גדרי הממון של מתנות עניים למתנות כהונה, שמתנות כהונה ניתנו מה' לשבט הכהנים, והבעלים הצטוו לתתם לבעליהם הכהנים ונמצא שטובת הנאתם היא רק הזכות לבחור את הכהן שיתנו לו, אך אין להם בעלות בגוף המתנות, ולפיכך אין מוציאין מכהן החוטף. מה שאין כן במתנות עניים שאינו ממונם אלא שהצטוו הבעלים לתת להם משלהם, ואין לעני אחד זכות במתנות שמקבל חבירו, ולפיכך אם חטף מוציאין מידו, כי הוא ממון הבעלים. וראה עוד בהערות על תוס'.

והנה בבבא מציעא [יא ב] דנה הגמרא אם אפשר להקנות את מתנות הכהנים והעניים בחליפין, וצידדה שדין זה תלוי במחלוקת אם טובת הנאה ממון או לא. ובש"מ"ק [שם] ותוס' בערכין [ל א] כתבו שכוונת הגמרא שטובת הנאה אינה נחשבת שיש לו ממון בגוף החפץ אלא רק זכות, ואינו ממון שיועיל בו קנין חליפין, ובזה מודה אפילו מאן דסבר טובת הנאה ממון.

[וראה רמ"א חו"מ רג א, שכתב שזכות טובת הנאה אינה נקנית בחליפין, כי טו"ה אינה ממון, ותמוה שאם אינה ממון אינה נקנית בשום קנין, והש"ך שם נקט להיפך שיועיל בה אפילו חליפין וכוונת הגמרא רק למתנות כהונה שכתוב

והקשו הפר"ח והחזו"א שם על תוס' והר"ן ממה ששנינו [פאה פ"ד מ"ט] מי שליקט את הפאה ואמר הרי זה לפלוני עני רבי אליעזר אומר זכה לו וחכמים אומרים יתננה לעני הנמצא ראשון, ולדברי תוס' והר"ן תמוה למה נותנה לראשון ואינו יכול לעכבה לתתה למי שירצה ותירץ הפר"ח שאדם אחר שאינו בעל השדה אין לו זכות לעכב מתנות שדה שאינה שלו. וכן כתב המנחת חינוך [תעד עי"ש שהקשה מההיתר למודר הנאה ללקט בשדה המדיר, וצ"ל שטובת הנאה אינה ממון, אף אם הבעלים יכול לבחור למי יתן].

ובביאור ההלכה תמה על דבריהם הרי גם המשנה של בעה"ב העובר ממקום למקום עוסקת באדם אחר, וכיצד הוכיחו מהקושיא ממנה שאינו חייב ליתנה לעני הראשון. ומה שכתב שם שאחר שכיילה וחייב לשלם דינו כבעה"ב, תמוה, שהרי סברא זו דוחה את הראיה וכדלעיל, ומסתמא כוונתו לחלק שהאוכל אינו מעכב את הנתינה, אלא אוכל וחיובו לשלם חיוב חדש הוא, ולכן דומה לבעה"ב. וראה עוד בהערות על תוס' ד"ה יש.

11. הרמב"ם [פ"ו ממתנ"ע הי"ח] כתב מעשר עני המתחלק בבית יש לו טובת הנאה לבעלים ונותנו לכל עני שירצה. וכתב הרדב"ז שאם בא עני ונטלו בעל כרחו, מוציאין אותו מידו כיון שמפסידו ממון למאן דאמר טובת הנאה ממון. ותמוה האמרי בינה [תרו"מ ד'] ודרך אמונה [שם ס"ק ס"ה] שהרי הרמב"ם סובר שכהן

והקבה, אין מוציאין אותן, לא מבחן ליתן מתנות בהמותיו לבחן אחר, ולא מלוי ללוי.

והגמרא מפרשת את הברייתא:

ארבע מתנות שבכרם, הפרט והעוללות והשכחה והפאה. מנלן שצריך ליתן מתנות אלו?

דכתיב: "וכרמך לא תעולל" — היינו עוללות. "ופרט כרמך לא תלקט" — היינו פרט. וכתוב "כי תבצור כרמך לא תעולל אחריו" ואמר רבי לוי: "אחריו" — זו שכחה, שהשכחה תמיד מאחריו, כדתנן במסכת פאה: "שלפניו אינו שכחה, שלאחריו — שכחה". פאה — גמר גזרה שוה "אחריו" — "אחריו" מזית, דכתיב "כי תחבוט זיתך לא תפאר אחריו", ותנא דבי רבי ישמעאל: שלא תטול תפארתו ממנו, דהיינו שלא תטול ממנו את הפאה שלו [ודרש מלשון "לא תפאר" — לא תטול

פארו. וכלשון "ובכל תבואתי תשרש" דהיינו עקירה מן השורש].

שלשה שבתבואה: הלקט השכחה והפאה. קלא-ב מנלן?

דכתיב "ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך בקוצרך ולקט קצירך" ונזכר. היינו פאה ולקט. ונאמר עוד "כי תקצור קצירך בשדך, ושכחת עומר בשדה", דהיינו שכחה.

שנים שבאילן דהיינו השכחה והפאה, מנלן?

דכתיב "כי תחבוט זיתך לא תפאר אחריו", ותנא דבי רבי ישמעאל: שלא תטול תפארתו ממנו. והיינו פאה [כפי שנתבאר לעיל]. וממה שכתוב "אחריו" דרשו: זה שכחה, וכדלעיל ששכחה אינה אלא לאחריה⁽¹⁾.

להקנותם, או שרק עשאתו כגבאי ואפוטרופוס מועילה בחליפין, ע"ש באריכות. ובספר שחיטת חולין כתב ליישב לפי זה דעת הרדב"ז, כי חלוקה טובת הנאה של תרו"מ שמקורה מהכתוב ואיש את קדשיו לו יהיו, דהיינו זכות שנתנה תורה לבעלים בממון הכהן, ולכן מועילה בהן תפיסה, כי בתפיסתו מפקיע זכות הישראל. אך טובת הנאה של מתנות עניים אמרינן [בע"ב] שמקורה משום ש"נתינה" כתיב בה, היינו שהממון נשאר של הבעלים לכל הפחות לגבי הקנאה, ואם כן אי אפשר לתפוס ולהפקיע בעלותם.

1. בפשטות משמע שלא שייך פרט ועוללות באף אילן כולל זית, וכן דייק הגר"ח מוואלוזין [בשנות אליהו פאה ז, ב], ותמה מאזן על דברי

בהן "נתינה" ולא מקח וממכר, ובקצוה"ח תמה עליו שכתב להלן [סימן רעו סק"ד] שאין ירושה בטו"ה, וכל שכן שאין קנין תופס בה. ובחתם סופר נדרים פד ב חילק בין הקנאה לכהן וללוי שתופסת בהן, כי מקנה להם את גוף התרומה שלה. ורק מסלק את טו"ה שלו, ואינו דומה לקנין לחבירו שאינו מועיל בהן כי אינן ממון. וראה עוד בחידושי רבי ראובן ב"מ ז שזיכתה התורה לבעלים שיוכל להקנותן לכהן וללוי].

והגר"ש שקופ והגר"ש רוזובסקי [ב"מ סימן טו] דנו אם הנידון בטובת הנאה ממון, היינו שנשאר לבעלים לגבי הקנאה והחולק סובר שהיא רק זכות לבחור למי יתן, וקנין חליפין מועיל רק על ידי הבעלים להקנאה. או שלכולי עלמא המתנות שייכות לכהנים והנידון הוא אם נתנה לבעלים זכות ממון במתנות